

DİL FELSEFECİLERİNE GÖRE ÖZEL ADLARIN ANLAMSAL GÖRÜNÜMÜ

Erdoğan Boz

- Dil felsefecilerinin “özel ad” konusuna bakışları ve bu konudaki kimi sorunlara yönelik olarak ortaya koydukları çözüm önerileri, Türkçede “özel ad” üzerinde süregelen kimi tartışmalara yardımcı olabilir. Baştan belirtmek gerekir ki bu yazının amacı, dil bilgisinde konu edilen “özel ad nedir, tür adı nedir?” tartışmalarına girmek değildir.

Şimdi, Türkçede özel ad konusunda tartışılan kimi sorunları ve bunlara dil felsefecilerinin sundukları çözüm önerilerini sıralayalım.

1. Özel adlar ve betimleyicileri eş göndermeli ve eş anlamlı mıdır, betimleyiciler özel ad sayılır mı?

- (1) a) “*Türkiye’nin başkenti*, bu gece coştı.” (Ankara)
- b) “*İstanbul’un fatihi*, yüzyıllar ötesinden sesleniyor.” (Fatih Sultan Mehmet)
- c) “*Osmanlı’nın kurucusu*, yine saygıyla ve dualarla yâd edildi.” (Osman Gazi)

Frege’ye göre, bir tümceyi oluşturan birleşik terimin (özne ve yüklem) bir parçası olan bir terimin yerine eş göndermeli başka bir terim konulursa o birleşik terimin göndergesi değişmez. Ör. “*Ankara*, Türkiye’nin ikinci büyük kentidir.” tümcesinde “*Ankara*” özel adı yerine “*Türkiye’nin başkenti*” betimlemesini koysak bu terim de yine “*Ankara*” göndergesine gönderim yapar.

Frege, bu iki tümce arasında ortak olan şey “doğruluk değeridir” der. Ona göre ilk tümce doğruysa ikinci tümce de doğru olmalıdır

veya yanlış ise yanlış olmalıdır. Bu tümcelerde ortak olan yalnızca göndergelerdir. O hâlde doğruluk, göndergelerde aranmalıdır. Frege buradan göndergelerin “doğruluk değeri”nin olduğunu çıkarır.

Doğruluk değerini açıklamak için Frege’nin “Bileşimsellik İlkesi”nden bahsetmemiz gerekir; “Anlam için Bileşimsellik” ve “Gönderge için Bileşimsellik”. Anlam için Bileşimsellik, bir tümcede eş anlamlı iki terimin yer değişmesi sonucunda tümcenin anlamının değişmemesidir. “Gönderge için Bileşimsellik” ise yine bir tümcede eş göndergeli iki terimin yer değiştirmesi sonucu göndergelerinin doğruluk değerinin aynı olmasıdır (İnan, 2012).

Frege’nin söylediklerini özetleyen Yıldırım (2017) şu örneği verir; “Scott, İskoç’tur.” tümcesinde “Scott” adı yerine, “Waverly’nin yazarı” ifadesini koyarsak tümcenin doğruluk değeri aynı kalır. Aynı şekilde, bir sözcede yer alan bir tümce veya tümceciğin yerine, aynı gönderime sahip başka bir tümce veya tümcecik koyduğumuzda da sözcenin doğruluk değeri değişmeyecektir.

Bu konudaki görüşleri “Frege’ye benzemekle birlikte ondan belirli noktalarda ayrılan Russell’a göre; dış dünyaya ilişkin bilgimiz, betimlemenin dışında mümkün olmadığı için özel adın göndergesi nesnenin kendisi olmaz yani bilgimiz ona ilişkin olan tümele ya da betimlemeyedir. Russell’a göre, özel adın anlamı göndergesidir ancak gönderge nesnenin kendisine değil onun hakkındaki bilgimiz olan tümeledir. O hâlde özel ad, eksik ya da kısaltılmış bir betimlemedir.” (Çelebi, 2017).

Konuyu biraz daha açacak olursak Russell, Frege’nin “anlam” ve “gönderge” arasındaki ayrımını kabul etmez. Ona göre terimlerin tek bir anlamsal değeri bulunur ve terimin anlamı, göndergesidir. Russell bu konuda şu örneği verir; “Aristoteles akıllıdır.” tümcesindeki “Aristoteles” adı doğrudan Antik Çağ’daki filozofa gönderim yapamaz. Ancak betimleme yoluyla filozoftan dolayı şekilde bahsedilebilir yani Russell’a göre “Aristoteles” adı aslında bir betimleme olmak zorundadır. Bu betimleme tümcenin bağlamına göre değişebilmektedir. Russell için her özel ad aslında bir betimlemenin kısaltmasıdır, diğer bir ifadeyle “örtük betimleme”dir. Betimlemenin ne olduğu tümceyi kuranın bilgisine göre değişebilmektedir. Böyle bir tümceyi (Aristoteles akıllıdır.) şeklinde kuran biri “Aristoteles”i, “Büyük İskender’in hocalığını yapmış ünlü Yunan filozofu” olarak bilebilir. Bu durumda “Aristoteles” adı yerine söz konusu tümceye bu betimleme konabilir; “Büyük İskender’in hocalığını yapmış ünlü Yunan filozofu, akıllıdır.” (İnan, 2012).

Russell bu konuyu “Eş Göndermeli Terimlerin Yer Değiştirmesi” başlığında da ele alır. Ör. “IV. George, Waverly’nin yazarının Scott olup olmadığını merak ediyor.” tümcesinde geçen “Waverly’nin yazarı” ile “Scott” adı aynı kişiye gönderim yapar yani bu iki terim eşgöndergelidir. Ancak Russell’a göre her ne kadar “Scott” ve “Waverly’nin yazarı” aynı kişi olsa da bunlar gönderim yapan türde terimler olmadıkları için “eş göndermeli” de olmazlar (İnan, 2012).

Frege ve Russell dışında özel adlar konusuna eğilen Kripke’ye göre özel adlar, Russell’ın ortaya koyduğu gibi belirli betimlemelerin kısaltılması olmaz. Anlamsal kanıtla ortaya koyulan ise belirli betimlemeler yetersiz ve yanlış olabileceğinden dolayı bunların ne adların anlamını verebileceği ne de aynı göstergeye sahip olabileceğidir (Başoğlu-Cüyaz, 2017).

İnan (2012), Kripke’nin görüşlerini ayrıntılı olarak şöyle verir; tüm özel adlar zorunlu betimleyicidir. Betimlemeler ise genellikle olumsuzdur (zorunlu olmayan; olması veya olmaması mümkün olan, rastlantısal). Ör. “Thales” için söylenen “Her şeyin su olduğunu savunan filozof” betimlemesi farklı olanaklı dünyalarda farklı kişilere gönderim yapabilir. Kripke; buradan hiçbir özel adın, hiçbir durumda betimlemesi ile eş anlamlı olmayacağı sonucuna varır.

Bu konuyu biraz daha açacak olursak Kripke’ye göre, “Thales” ve betimlemesi (Her şeyin su olduğunu savunan filozof) şöyle yorumlanır. O betimlemeye uyan tek kişi “Thales” ise o kişi betimlemenin göndergesidir. Bu “gerçek” dünya için geçerlidir. Ancak gerçek dünya yerine “olanaklı” dünyalara bakacak olursak durum değişir. Thales’in bu sözü söylemiş olması olumsuzdur. Bu sözü Aristoteles de söyleyebilirdi. Kripke, bu tür gözlemlerden yola çıkarak tekil betimlemelerin “zorunlu” değil, “olumsal” işaretleyiciler olduğu sonucuna varır. Eğer bir terim farklı olanaklı dünyalarda farklı nesneye gönderim yapıyorsa o terim “olumsal işaretleyici” tersi durumdaysa yani tüm olanaklı dünyalarda aynı nesneye gönderme yapıyorsa o terim “zorunlu işaretleyici”dir. Özetle Frege’ye göre özel adlar zorunlu işaretleyici, betimlemeleri ise olumsal işaretleyicidir.

İnan (2012) Frege, Russell ve Kripke karşılaştırması yaparak şöyle der: Kripke’ye göre “Thales” özel adı, Frege ve Russell’da olduğu gibi tekil bir betimleme içermez. Onun “Nedenselci Gönderim Kuramı”na göre, özel adların gönderim yapımları “Tarihsel Kullanım Zinciri”ne dayanır. Ör. “Thales” adı, “Adlandırma Töreni” ile dile sunulur. “Thales” adı ona bu adı veren anne ve babasından başlayarak günümüze kadar zincir hâlinde gelir (Tarihsel Gönderim Kuramı). Öyleyse “Thales” adının anlamı nedir? Krip-

ke bu soruya “Doğrudan Gönderim Kuramı” ile cevap verir; “Thales” adının anlamı göndergesidir yani Thales’in kendisidir. Özel adlar, betimleme içirmediklerinden dolayı doğrudan gönderim yaparlar. “Thales” özel adı tüm olanaklı dünyalarda aynı kişiye gönderim yapar.

Yukarıdaki verdiğimiz uzun açıklamalardan yola çıkarak özetle şunları söyleyebiliriz: Bize göre bir özel ad ile betimleyicisinin göndergeleri aynıdır yani eş göndergelidirler. Göndergelerin aynı olmasının ölçütü ise Frege’ye göre “doğruluk değeri”ne bağlıdır. Bu terimlerden birini çıkartıp diğerini yerine koyduğumuzda tümcenin doğruluk değeri değişmiyorsa eş göndergeli oldukları kabul edilebilir. Ancak Kripke’ye göre özel adların betimlemeleri farklı “olanaklı” dünyalarda farklı kişilere gönderim yapabileceğinden eş anlamlı değildir (Kripke, 2005).

Bu noktada yukarıda verdiğimiz örnek tümcelere baktığımızda (1a-c) tümcelerindeki özel adlar ve betimlemeleri eş göndergelidir ancak anlamları farklıdır. Nihayet bu durumdaki bütün betimlemelerin, eş göndergenin bir yönünü betimledikleri yani parça-bütün ilişkisiyle bir tür ad aktarması yaptıkları söylenebilir.

2. Aynı kişiye veya nesneye verilmiş birden çok özel ad eş anlamlı mıdır, bunların göndergeleri aynı mıdır?

(2) a) “*Kuzey Yıldızı*, yön bulmada bize nasıl yardımcı olabilir?”

b) “*Çoban Yıldızı*, güneş sistemindeki ikinci en parlak gezegendir.”

c) “*Sabahyıldızı*, gün ışıdıkdça parlaklığını yitirmeyen tek yıldızdır.”

İnan’a (2012) göre Frege, dış dünyanın nesnelere bize kendilerini sunduklarını kabul eder. Bu sunuş sayıca çok olabilmektedir. Ör. “Venüs” gezegeni kendini gün batımından hemen sonra (Akşam Yıldızı) sunabildiği gibi gün doğumdan hemen önce (Sabahyıldızı) de sunabilmektedir. Frege, nesnelere bu farklı sunuş biçimlerine “sinn” (anlam) demektedir.

İnan (2012) bu konuyu ayrıntılı olarak Frege’nin “Anlam ve Gönderim Kuramı” ile açıklar. Frege’ye göre, adların “anlamları” ile “göndergeleri” arasında bir ayrım vardır. “Akşam Yıldızı” ile “Sabahyıldızı” özel adlarının göndergeleri aynıdır. İkisi de Venüs gezegenine gönderim yaparlar. Ancak ikisi de Venüs gezegenini farklı biçimde yansıtır. Frege’ye göre; bu farklı temsil etme biçimi, nesnelere bize kendilerini farklı sunabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda her iki adın da göndergeleri aynı olmakla birlikte; anlamları, kendilerini sunuş biçimlerine bağlı olarak farklıdır. Kripke’ye göre söz konusu özel adları betimleyen “Gün batımından hemen sonra görünen parlak gök cismi” ve “Gün doğumundan hemen önce görü-

nen parlak gök cismi” betimlemeleri ise bir gönderge-saptardır ve özel ad ile eş anlamlı değildir.

Sonuç olarak yukarıda verdiğimiz örnek tümcelere baktığımızda (2a-c) tümcelerindeki “Kuzey Yıldızı”, “Çoban Yıldızı” ve “Sabahyıldızı” gibi özel adlar, dış dünyanın aynı nesnesine gönderim yaptıkları için eş göndergelidirler ancak bu adların anlamları ise kendilerini sunum biçimlerine (bir anlamda betimlenmelerine) göre farklıdır.

3. “Allah” adı ve “Allah”ın ad ve sıfatları özel ad mıdır?

- (3) a) “Hâlık” (Yaratan, yoktan var eden. Varlıkların geçireceği hâlleri takdir eden.)
- b) “Fettah” (Her türlü sıkıntıları gideren.)
- c) “Vedûd” (İyiliği seven, iyilik edene ihsan eden. Sevgiyeye layık olan.)

Kripke’ye göre, tüm özel adlar zorunlu betimleyicidir (İnan, 2012). Burada “Allah” adı, özel ad olarak zorunlu betimleyicidir. “Allah” özel adının betimleyicileri olarak kabul edebileceğimiz ad ve sıfatları da olumsal değil, zorunludur çünkü tüm olanaklı dünyalarda bu betimlemeler zorunlu olarak “Allah”a gönderim yapar. Bununla birlikte “Allah” adı dışındaki bütün betimleyici ad ve sıfatların göndergesi aynı olsa da anlamları aynı değildir.

Yukarıda verdiğimiz örnek tümcelere baktığımızda (3a-c) tümcelerindeki “Halık”, “Fettah” ve “Vedud” adları, “Allah” göndergesine gönderim yapmakla eş göndergelidirler. Bununla birlikte anlamları kendi betimlemelerine (içeriklerine) bağlı olarak farklıdır fakat her üç ad da tüm olanaklı dünyalarda yalnızca “Allah” göndergesine gönderim yaparlar ve özel addırlar.

Her ne kadar soru başlığımızda “Allah” adı geçtiyse de “Tanrı” terimi üzerine geniş bir makale yayınlayan Reçber’in bu konudaki tespitlerine bakmakta yarar var:

Reçber (2000), şu soruyu yöneltir: “Tanrı” terimi özel bir ad mı, ya değilse bir kavram mıdır? Ziff, Ross, Swinburne ve Helm gibi “Tanrı” hakkında yazan bazı çağdaş felsefecilere göre “Tanrı” terimi bir özel addır yani “Tanrı” terimi de eşi ve benzeri olmayan biricik varlığa yani İlahi Zat’a delalet ettiği için özel bir addır. Ancak aynı zamanda “Tanrı” özsel birtakım niteliklere sahip olduğundan “Tanrı” teriminin kavramsal bir içeriğinden, dolayısıyla bir anlamından söz edilebilir.

Reçber’e göre (2002); “Tanrı” teriminin eş anlamlısı “İlah”tır, “Allah” değildir çünkü “İlah” terimi de tıpkı “Tanrı” terimi gibi gerek belirtili-belirtisiz

ve gerekse tekil-çoğul kullanılabilirdiği hâlde “Allah” terimi için bu tür kullanımlar söz konusu değildir. Kuşkusuz “Allah” teriminin özel bir ad olup olmadığı ve yine belli bir kökün (“elihe”, “lahe” vs.) türevi mi değil mi, ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber, özellikle “Allah” belirli bir tek varlık (zat) için kullanılmıştır. Bu da onun özel bir ad olduğu yargısına varmak için önemli bir gerekçe sayılabilir.

Şen (2018), “Tanrı” sözcüğünün Türkçede geçirdiği serüvenini kısaca şöyle anlatır: Bu sözcük Eski Türkçede “tenri” biçimiyle hem “Tanrı” hem de “gök” anlamıyla kullanılırken Orta Türkçeden itibaren Müslüman Türkler arasında “gök” anlamı kaybolmuş, buna rağmen diğer Türk topluluklarında devam etmiştir. 13-20. yüzyıllar arasında Müslüman Türkler bu sözcüğü “Tanrı” anlamıyla “Allah” karşılığında kullanmışlardır. 20. yüzyıldan itibaren ise sözcük kavramlaşarak ayrıca “ilah” anlamını da kazanmıştır.

Yukarıdaki bilgilerden de istifade ederek şu sonuç çıkartılabilir: “Tanrı” tekil bir terim olarak tüm olanaklı dünyalarda zorunlu tek bir zata gönderim yapmasıyla özel ad, tümel bir terim olarak kavramsal içeriği ile de tür adıdır. Bu kavramsal içerik dolayısıyla da ilgili birçok terimi üretebiliyoruz; *gök tanrısı, yer tanrısı vb.*

4. Gerçek dünyada göndergesi olmayan özel adlar anlamlı mıdır?

- (4) a) “Kafdağı, Zümrüdüanka, Keloğlan” (Masal ve efsane öğeleri)
 b) “Drogon, Rhaegal ve Viserion” (Ejderha adları)
 c) “Mümtaz, Samim, Selim Işık” (Roman kahramanları)

Başoğlu-Cüyaz’a göre (2017) “Pegasus”, “Günümüz Fransa Kralı” ya da “Gulyabani” gibi adların gönderim yaptığı göndergeleri yoktur. Bu problem, Orta Çağ’dan beri *epistemoloji, ontoloji, mantık ve dil felsefesi* gibi birçok alanda tartışılmıştır.

Göndergesiz terimler konusuna Frege’nin getirmiş olduğu çözüm önerisiyle başlayalım. Ona göre bu özel adlar gerçek değildirler. Aslına bakarsanız bir masal, efsane veya roman kahramanıdır. Ancak bunların ne anlama geldiği dil kullanıcısı tarafından kavranır ve bilinir. Bu adların anlamları varsa da dış dünyada göndergeleri yoktur. Sonuç itibarıyla bu tür göndergesiz terimlerle kurulan tümcelerle ne doğru ne de yanlış bir şey söylenmiş olur. Frege, gönderimsiz terimler sorununa böyle bir çözüm getirmiş olsa da asıl olarak “ideal” bir dilde tüm terimlerin göndergesi olmaları gerektiğini savunur (İnan, 2012).

Yıldırım (2017), Frege'nin bu konudaki kaygısını şöyle ifade eder: "Ör. 'Odysseus uykudayken Ithaka sahiline getirildi.' tümcesi açıkça bir anlama sahiptir. Ancak bu tümcede geçen 'Odysseus' adının bir göndergeye sahip olup olmadığı kuşkulu olduğu için, tüm tümcenin bir göndergeye sahip olup olmadığı da kuşkuludur. Frege ayrıca şu soruları yöneltir; neden bir özel adın sadece bir anlama sahip olmasını değil, ayrıca bir de göndergeye sahip olmasını istiyoruz? Düşünce niçin bizim için yeterli değildir? Çünkü belli bir dereceye kadar, biz adın doğruluk değeri konusunda kaygılıyız."

İnan'a göre (2012) Russell, Frege'nin bu çözüm önerisini kabul etmez. Russell şöyle der: Bir tümcenin anlamı ile göndergesi aynı şeydir. Bundan dolayı da tüm tümcelerin doğru ya da yanlış olmaları gerektiğini söyler. Russell, bu soruna getirdiği çözüm önerisi için uzun mantıksal izahlarda bulunur. Nihayet "Betimlemeler Kuramı"nın yardımıyla bu sorunu çözer. Ona göre her anlamlı tümce doğru veya yanlış bir şey söyler.

Bu konuyu biraz daha açmak gerekiyor. Russell, "On Denoting"de doğrudan adların birer betimleme olduğunu söylememekte fakat "Apollo" ve "Hamlet" özel adından bahsederken onun yerine bir betimleme koyduğumuz durumda sorunun çözülebileceğini öne sürmektedir. Yani artık Pegasus'tan bahsetmek yerine, bir x'ten bahsediyoruz: "x'in kanatları vardır" ve "x'in boynuzu vardır" ve "x bir attır" diye x'i betimleyebiliriz eğer bundan daha fazlasını söylemek istersek "x Pegasus'tur." diyebiliriz." (Başoğlu - Cüyaz, 2017).

Quine ise "On What There is" adlı makalesinde bunu alıp bir adım öteye götürüyor: Eğer Pegasus" kavramı çok belirsiz ya da fazlasıyla basit bir kavramsa ve herhangi bir şekilde betimlemeye çevrilemiyorsa bile bu yöntem kullanılmaya devam edilebilir. "Pegasuslamak" ya da "Pegasus olmak" şekline getirdiğimizde özel ad'ı hâlâ bir betimlemeye çevirerek kullanmış olacağız yani "Pegasuslayan bir x"ten [pegasizes] ya da "Pegasus olan bir x"ten [is-Pegasus] bahsedebiliyoruz (Başoğlu-Cüyaz, 2017).

Reçber (2000)'e göre "Ziff'in haklı olarak işaret ettiği gibi, bir ad dile dış dünyadaki belli bir varlığı doğrudan adlandırarak 'dil-dışı' bir yolla kazandırılabilir gibi bütünüyle 'dil-içi' bir yolla da kazandırılabilir. Buna göre 'Pegasus' gibi özel bir ad olarak betimlemeler yoluyla ortaya konulabilir. Bir adı dil-içi bir yolla ortaya koymak için söz konusu ada belirli bir takım ifadelerin (betimlemelerin) veya şartların iliştilmesi zorunludur".

Yukarıda verdiğimiz (4a-c) maddelerindeki özel adların gerçek dünyada bir göndergeleri yoktur. Ancak bunlar dil kullanıcılarının zihninde bir betimleme ile anlam kazanabilmektedir. Bu da söz konusu gönderimsiz adı,

ilk kullanan yani zincirin başındaki kişinin veya kişilerin yaptığı betimlemeyle olabilmektedir. Zaman içinde bu betimlemeye zincirin diğer halkalarında bulunanların yaptığı anlamsal katkıyı da unutmamak gerekir.

5. Kimi yerlere verilmiş özel adlar birkaç kez değiştirilmiştir, bu özel adların durumu nasıl açıklanır?

- (5) a) “*Konstantinopolis*, 1453 yılında Osmanlıların eline geçti.”
 b) “*Dersaadet*, Osmanlı’nın başkentidir.”
 c) “*İstanbul*, Türkiye’nin en büyük şehridir.”

Kripke’nin “Nedenselci Gönderim Kuramı”na yukarıda temas etmiştik. Bu kurama göre bir özel ad, bir “Adlandırma Töreni” ile dile sunulur. Bunu yapmanın iki yolu vardır: “Gösterim” ve “Betimleme”. “Gösterim” şöyle açıklanabilir: Bir anne ve baba çocuklarına ör. “Zeynep” adını verebilir, yine örneğimizde (5c) olduğu gibi birileri bir şehre “İstanbul” diyebilir. Bu adlandırma töreninden sonra artık o adlar, o kişi veya nesnelerin etiketi olur ve dilin bir ögesi hâline gelir. Zaman içinde dil kullanıcıları söz konusu adları kullanarak o kişi ve nesneden bahsederek onlara gönderim yaparlar. Böylece adın bir kullanım zinciri oluşur. Bu kullanım zincirinin ilk halkası yukarıda sözünü ettiğimiz adlandırma töreninin aktörleridir. Bu zincir birbirine bağlanarak halka halka gelişir. Bu gelişmede her bir halkanın bir öncekiyle nedensellik bağı (birbirinden duyma vs. ile) vardır. Bu bağın ilk nedeni elbette adlandırma törenine çıkar.

Kripke’ye göre “Kullanım Zinciri” boyunca özel ad birçok değişikliğe uğramış olabilir. Ad kişiden kişiye, kültürden kültüre geçer. Bu tür tarihsel bir nedensellik zincirinin tüm halkalarını bir insanın bilmesi her durumda olanaklı olmayabilir. Önemli olan bu zincirin varlığının bilinmesi değil, gerçekte var olmasıdır (İnan, 2012).

Yukarıda verdiğimiz örnek tümcelere baktığımızda (5a-c) tümcelerindeki “Konstantinopolis”, “Dersaadet” ve “İstanbul” özel adları, Kripke’nin “Tarihsel Gönderim Kuramı” açısından ele alındığında, bu adların her üçü de tarihte birileri tarafından bugün “İstanbul” denilen şehre verilmiştir. Bu adların kim veya kimler tarafından hangi tarihte verildiğinin tespiti biraz sorunlu da olsa, önemli olan böyle bir olayın gerçekte var olmasıdır.

6. Özel adların bir anlamı var mıdır, “anlam boşalması” veya “boş anlamlılık” söz konusu mudur?

Bu konuda Başoğlu-Cüvaz (2017) Mill’in görüşlerini şöyle aktarır: “Özel adların anlamı onların işaret ettikleri şeyde yatmaktadır, bu işaret etme

durumu dışında bu adların bir anlamı bulunmamaktadır yani “Ahmet” özel adı, “adı Ahmet olan kişiyi” gösterir, onu işaret eder. Bunun dışında bir özel ad, bir şey anlatmaz. Mill kişi özel adları dışında “Kızılırmak” ve “Tuz Gölü” gibi işaret etmenin dışında bize bir şey anlattığını düşündüğümüz özel adların dahi bir şey anlatmadığını söyler yani “Kızılırmak” bize o nehrin ne kızıl olduğunu ne de ırmak olduğunu anlatmaktadır. Sadece oradaki şeyi (göndergeyi) işaret eder. Bir gün kızıl olmayı ve ırmak olmayı bıraksa bile, hâlâ özel adı Kızılırmak kalacaktır yani bu tarz adlar bile “çağrışımsal” değildir, sadece işaret ederler (gönderimde bulunurlar).” Bu açıklamaya göre “Tuz Gölü” özel adı bugün için hâlâ nedensellik bağına güçlü tutuyor olsa da, bir gün bu gölden hiç tuz alınmasa veya bu vasfı tamamen ortadan kalksa yine adı “Tuz Gölü” olmaya devam edecektir ta ki yeni bir “Adlandırma Töreni” ile yeni bir ad verilene değin.

Konuyu teyit etmek için Reçber (2000) şunları ilave eder, “Mill’ e göre özel adlar anlam ifade edici (connotative “yananlam”) değildir, onlar adlandırdıkları tekil varlıklara işaret ederler ancak bu tekil varlıklara ait herhangi bir sıfatı bildirmez veya ima etmezler. Dolayısıyla, özel adlar işaret ettikleri varlıklara ilişkin hiçbir anlam ifade etmedikleri için bütün işlevleri adlandırdıkları varlıklara işaret etmekle sınırlı olup bu işaretin gerçekleşmesinde ‘anlamın’ bir işlevi yoktur”. Mill’in burada kastettiği anlam, adın sözlüksel anlamı olmalıdır.

Başoğlu-Cüvaz (2017) Frege’nin yukarıda da ifade ettiğimiz görüşlerini şöyle özetler: “Frege’ye göre bir adın “neyi” ifade ettiği o adın duyumuna (sunum), o adın işaret ettiği ‘şey’ ise onun gösterimine (gönderge) denk düşmektedir. Eğer burada küçük bir karşılaştırma yapacak olursak, Mill’de sadece ‘gösterim’ (gönderge) varken Frege gösterimin yanına bir de ‘duyum’u (sunum) eklemektedir”.

Frege’nin görüşlerine daha ayrıntılı bakan Rızvanoğlu (2012) şunları söyler: “Bu durumda denilebilir ki Frege için bir özel adın veya sözcüğün anlamı bir dili (Ör. Türkçe) bilerek bildiğimiz bir şeydir. Böylelikle bir sözcüğün tek bir göndergesi olup birçok anlamı olabileceği gibi, hiçbir göndergesi olmayıp da bir anlamı olabilir. Kısaca söylemek gerekirse bir sözcüğün anlamı o sözcüğün dilsel olarak içerdiği bir şeyken, göndergesi ise o sözcüğü kullanan kişinin o sözcükle söylemek istediği bir şeydir”.

Başoğlu-Cüvaz (2017)’a göre Russell ise, “Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description” adlı makalesinde şöyle demektedir: “Ortak adlar, hatta özel adlar bile genellikle betimlemelerdir. Bu şu demektir: Özel ad kullanan birinin zihnindeki düşünce, genellikle özel ad yerine bir be-

timleme konulduğunda açıkça ifade edilebilir (yani bir anlam kazanması söz konusu olur)”.

Kripke'ye göre ise “Özel adlar değişmezlik özelliğine sahiptir yani İngilizcesi ile “rigid'dirler”. Birini başka bir olanaklı dünyaya götürdüğümüzde, orada onun belirli betimlemeleri değişse de, özel adı değişmeyecektir. Ör. Aristoteles'i “Büyük İskender'in hocası” diye betimleyebiliriz. Fakat Aristoteles'i olanaklı başka bir dünyaya götürdüğümüzde orada Büyük İskender'in hocası olmasa bile hâlâ Aristoteles olacaktır. Özel adlar değişmezdir, fakat belirli betimlemeler değişmez değillerdir (Başoğlu-Cüyaz 2017).

Kripke'nin “Doğrudan gönderim Kuramı”na göre (ki bu kuramı Kripke takipçileri geliştirmiştir) özel adlar doğrudan göndermelerine gönderim yaparlar. Ör. “Aristoteles bir filozoftur.” tümcesinden “Aristoteles” özel adı doğrudan Aristoteles kişisine gönderim yapar yani bu adın anlamı bir betimleme ve veya bir soyut kavram değildir, dolayısıyla adın anlamı adın göndergesi olan Aristoteles'in kendisidir (İnan, 2012).

Buraya kadar söylenenleri toplarsak, adlar özel ad olduklarında sözlüksel anlamlarını kaybederler. Ancak bu durum onların anlamsız oldukları veya boş anlamlı oldukları anlamına gelmez. Dil felsefecilerinin çoğunun görüşüne göre özel adın anlamı gönderimde bulunduğu göndergesidir, bunun dışında bir anlamları (sözlüksel anlam) yoktur.

Sonuç

Yazının başından beri, özel adların anlamsal görünümüne ilişkin olarak dil felsefecilerinin kimi görüşlerini sunmuş olduk. Burada elbette kesin bir sonuç beklenmemelidir, felsefenin böyle bir zorunluluğu da yoktur. Ancak onların farklı ve derinlikli bakış açıları, sorunların çözümünde ufuk açabilecek niteliktedir.

Bizim dile getirdiklerimiz dışında daha birçok sorun bulunmaktadır. Sorunların tamamına cevap aramak böyle bir yazının sınırlarını aşacaktır. Bu yazıda temas edemediğimiz bir soruna dair kısa görüşümüzü belirterek yazımızı bitirelim:

• Aynı özel ad birçok kişiye veya işyerine veriliyor. Bu özel adların durumu nasıl yorumlanacak?

- (6) a) “Mehmet Kaya”, “Ahmet Aydın”, “Emine Sarı”. (Türkiye’de bu özel ada sahip binlerce kişi bulunmaktadır.)
- b) “Bizim Bakkal”, “Yeni Kasap”, “Manolya Çiçekçilik”. (Türkiye’de bu özel ada sahip onlarca işyeri bulunmaktadır.)

Burada dile getirilen sorun, Kripke'nin "Nedenselci Gönderim Kuramı"na göre çözülebilir. Özel adların gönderim yapımları "Tarihsel Kullanım Zinciri"ne dayanır. Yukarıda verdiğimiz (6a,b) maddelerindeki hem kişi hem de işyeri adları bir "Adlandırma Töreni" ile dile sunulmuştur ve nihayet hepsi tarihsel kullanım zincirine sahiptir. Bu zincirin bir şekilde halkası olanlar için özel ad ile göndergesi arasında bir bağlantı sorunu olmayacaktır.

Kaynaklar

- Altınörs, A., *Dil Felsefesi Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000.
- Cevizci, A. (editör), *Felsefe Ansiklopedisi*, Etik Yayınları, İstanbul 2003.
- Çelebi, V., "Kripke'de Özel Adlar, Fiziksel Durumlar ve Zihinsel Durumlar İçin İleri Sürülen Özdeşlik Tezi Tartışması", *Beytulhikme*, S 7 (2), Ankara 2017, s. 51-74.
- İnan, İ., *Dil Felsefesi*, AÖF Yayınları, Eskişehir 2012.
- Kripke, S. A., *Adlandırma ve Zorunluluk*, (Çev.: Berat Açıl), Litera Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Reçber, M. S., "Tanrı Terimi Üzerine", *Felsefe Dünyası*, 2000/1, S 31, Ankara 2000, s.65-79.
- Rızaoğlu, E., "Dilde Nesnellik Arayışları ve Öznenin Tasfiyesi: Frege ve Wittgenstein" *Posseible Düşünme Dergisi / Journal Of Thinking*, S 2, Ankara 2012, s. 43-56.
- Şen, M., "Tanrı Kelimesi Üzerine" *Yeni Türkiye*, Ankara 2018, s. 47-56.
- Yıldırım, M., "Frege'nin Anlam ve Gönderim Ayrımı" (Frege's Distinction of Sense and Reference), *Beytulhikme*, S 7 (2), Ankara 2017, s. 163-183.